

EMOTSIONAL YUKLAMA BERUVCHI EPITETLARNI TARJIMA QILISHDAGI MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Halimova Nargizaxon Rayimovna

Toshkent Davlat Transport

Universiteti, tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada epitetlarning emotsional yuklamasi va ularni ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjima qilishdagi asosiy lingvomadaniy va semantik muammolar tahlil qilinadi. Maqolada adabiy matnlarda emotsional rang-baranglikni yaratishda epitetlarning tutgan o'rnini, ularning tarjimada yo'qolishi yoki o'zgarishi holatlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, tarjimada literal yondashuvdan voz kechib, kontekstual va madaniy moslikka asoslangan yechimlar taklif etiladi. Tadqiqot, ayniqsa, genderga oid epitetlar, madaniy stereotiplar va konnotativ ma'nolarning ko'chirilishiga alohida e'tibor qaratadi.

Kalit so'zlar: epitet, emotsional yuklama, tarjima, lingvomadaniyat, konnotatsiya, semantik yo'qotish.

Kirish

Til nafaqat axborot uzatish vositasi, balki inson tafakkuri, qadriyatlari va madaniy yodgorliklarining ifodasi hisoblanadi. Badiiy matnlarda epitetlar tasvirga emotsional, estetik va axloqiy rang kirituvchi stilistik birliklar sifatida alohida ahamiyatga ega. Ayniqsa, emotsional yuklama beruvchi epitetlar obraz yaratishda beqiyos vosita bo'lib xizmat qiladi. Tarjima jarayonida ushbu epitetlarning semantik, stilistik va madaniy qatlamlari to'liq saqlanmasligi, ularning anglatgan ma'no va hissiy fonining yo'qolish ehtimoli mavjud.

Emotsional yuklamaning lingvistik xususiyatlari

Epitetlar tilning badiiy-estetik imkoniyatlarini namoyon etuvchi muhim stilistik vosita bo'lib, ularning asosiy vazifalaridan biri obrazning emotsional ta'sirini

kuchaytirishdan iboratdir. Emotsional yuklama beruvchi epitetlar orqali muallif qahramonning ichki kechinmalarini, muhitning ohangini yoki muayyan holatdagi psixologik holatni bevosita emas, balki bilvosita, obrazli vositalar orqali ifodalaydi.

Masalan, ingliz tilidagi *“melancholy eyes”* bir qarashda ko‘z tasviridek tuyulsa-da, u orqali personajning chuqur ichki iztirobi yoki nostalgik holati yetkaziladi. *“Fierce resolve”* — qat’iyatni bildiruvchi epitet esa irodaviy kuch, maqsadga sodiqlik va har qanday to‘siqqa qarshi chiqishga tayyorlikni emotsional tarzda kuchliroq ifodalaydi. *“Tender silence”* epiteti esa sukutga nafaqat tovushsizlik, balki muloyimlik, hissiy yaqinlik va himoya elementlarini ham yuklaydi.

Bunday epitetlarni o‘zbek tiliga tarjima qilishda bevosita ekvivalent topish qiyin kechadi, chunki o‘zbek tilida ko‘p hollarda bunday emotsional konnotatsiyalar, alohida grammatik vositalar orqali emas, balki kontekst va ifoda ohangi orqali yetkaziladi. Shu sababli tarjimon emotsional yuklamani nafaqat leksik, balki stilistik va semantik darajada ham his etib, uni kontekstga mos tarzda ifodalashi lozim.

Shuningdek, epitetlarning emotsional ta’siri ko‘pincha madaniy stereotiplar va idrokga bog‘liq bo‘ladi. Misol uchun, *“fiery woman”* ingliz tilida faol, jasoratli va erkin ayol obrazini ifodalaydi. Biroq o‘zbek madaniyatida bu obraz madaniy qadriyatlarga zid bo‘lishi mumkin va *“olovli ayol”* degan tarjima noto‘g‘ri yoki hatto salbiy tushunilishi mumkin. Bu esa epitetlar nafaqat semantik, balki ideologik yuklamalarga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Tarjima jarayonidagi asosiy muammolar

Epitetlarni tarjima qilishda yuzaga keladigan muammolar ko‘p qatlamli va murakkab bo‘lib, ular asosan quyidagi asosiy to‘siqlar bilan bog‘liq:

1. Semantik yo‘qotish

Ko‘plab epitetlar tarjimada o‘zining emotsional yoki konnotativ ohangini yo‘qotadi. Masalan, *“fragile hope”* degan ibora ingliz tilida umidning nozikligi, sinuvchanligi va ayni paytda qadrliligi ekanini bildiradi. O‘zbek tiliga bu *“nozik umid”* deb tarjima qilinsa ham, mazkur epitetning psixologik ta’siri pasayishi mumkin, chunki o‘zbek tilida bu ifoda konnotativ darajada shunchalik boy emas.

2. Madaniy nomuvofiqlik

Ba'zi epitelar faqat manba tilning madaniyatiga xosdir. Masalan, *“blue-blooded”* yoki *“white-knuckled”* kabi epitelar ingliz tilida aniq metaforik yoki konnotativ ma'noga ega. Ularning o'zbek tilida bevosita ekvivalentlari mavjud emas va tarjima qilinsa ham, o'quvchida noto'g'ri yoki chalkash taassurot uyg'otadi.

3. Stilistik mos kelmaslik

Epitetning ohangdorligi, ritmik tuzilishi va poetik musiqasini boshqa tilga o'tkazish har doim ham imkoni bo'lmagan hodisadir. Bu ayniqsa she'riy matnlar va badiiy nasrda yaqqol seziladi. O'zbek tilida aynan uslubiy ohangni tiklash uchun stilistik vositalarni yangicha ishlatish zarur bo'ladi.

4. Gender stereotiplari bilan bog'liq muammolar

Ayrim epitelar erkak va ayol obrazlariga ijtimoiy jihatdan yuklangan ma'nolarni anglatadi. Ingliz tilida ayollar uchun ishlatiladigan *“assertive”*, *“bold”* kabi epitelar pozitiv konnotatsiyaga ega bo'lsa-da, o'zbek madaniyatida ularni tarjima qilish noqulaylik tug'diradi, chunki ular madaniy mezonlarda kamroq ijobiy baholanadi. Bu esa ijtimoiy qadriyatlar va tarjima etikasi o'rtasidagi ziddiyatni yuzaga chiqaradi.

Muammolarning yechimlari

Tarjimadagi yuqoridagi muammolarni hal qilish uchun quyidagi strategik yondashuvlar muhim ahamiyatga ega:

1. Kontekstual moslashtirish

Tarjimon epitetni alohida so'z sifatida emas, balki uning matndagi badiiy va emotsional vazifasini tushunib, uni kontekstga mos tarzda qayta yaratishi kerak. Masalan, *“burning desire”* iborasi faqat *“kuchli istak”* emas, balki *“yuragini kuydirgan armonli istak”* tarzida kontekstga qarab moslashtiriladi.

2. Emotsional tenglama usuli

Bu yondashuv epitetning grammatik ko'rinishini emas, balki emotsional ta'sirini boshqa usullar orqali tiklashga qaratilgan. Epitet tarjima qilinmaydi, balki unga ekvivalent hissiy ohangdagi ibora topiladi. Masalan, *“tender heart”* — *“mehrli yurak”*, *“ko'ngli nozik inson”* tarzida ifodalanadi.

3. Stilistik kompensatsiya

Agar epitet tarjima jarayonida yo'qotilsa yoki semantik yuklamasi zaiflashsa, u holda matnning boshqa qismlarida kuchliroq badiiy vositalar (metafora, tasvir, sinonimik ifodalar) orqali kompensatsiya qilinadi. Bu yondashuv matnning umumiy estetik balansi saqlanishiga xizmat qiladi.

4. Madaniy izohlash va adaptatsiya

Agar epitet bevosita tarjima qilinmaydigan madaniy element bo'lsa, u holda izoh yoki nota bilan tushuntiriladi. Bunday yondashuv, ayniqsa, o'quvchining ma'naviy tayyorgarligini oshirish, madaniyatlararo dialogni qo'llab-quvvatlashda foydalidir. Misol uchun, "*scarlet woman*" iborasi to'g'ridan-to'g'ri emas, balki "ijtimoiy me'yorlarga zid yashaydigan ayol" tarzida tushuntiriladi. **Inglizcha:** "She gave him a tender smile."

- **Oddiy tarjima:** "U unga nozik tabassum qildi."
- **Moslashtirilgan tarjima:** "U unga mehr bilan jilmaydi."

Tahlil: Epitet sifatida qo'llanilgan "*tender*" ingliz tilida nafaqat jismoniy yumshoqlikni, balki hissiy muloyimlik, iliqlik, muhabbat yoki ishonch elementlarini ham o'z ichiga oladi. "Nozik" degan so'z semantik jihatdan yaqin bo'lsa-da, o'zbek tilida bu ko'proq fizik holat (masalan, *nozik tovush*, *nozik barmoqlar*) bilan bog'liq bo'ladi va emotsional yuklama unchalik yaqqol sezilmaydi.

Moslashtirilgan variantda "*mehr bilan*" birikmasi orqali epitetning hissiy ta'siri kuchaytirilgan. Bundan tashqari, "*tabassum qildi*" o'rniga "*jilmaydi*" fe'li tanlangan bo'lib, bu holatda obraz yanada tabiiy va jonliroq eshitiladi. **Kontekstual moslashtirish va emotsional tenglama** usuli qo'llanilgan.

Inglizcha: "He had a fierce love for his homeland."

- **Oddiy tarjima:** "U vatanini shiddat bilan sevardi."
- **Moslashtirilgan tarjima:** "U vatanini yuragidan sevardi."

Tahlil: "*Fierce love*" iborasidagi "*fierce*" epiteti odatda salbiy konnotatsiyali (g'azab, zo'ravonlik) ko'rinsa-da, bu yerda u shunchalik kuchli, to'xtovsiz va qat'iy

tuyg'uni ifodalaydi. Bu epitet paradoksal tarzda *hissiy zo'rlik* yoki *jo'shqinlik*ni bildiradi.

Oddiy tarjimada "**shiddat bilan**" fe'l birikmasi ishlatilgan, ammo bu ibora ko'proq zo'ravonlik bilan bog'liq bo'lib, sevgi tuyg'usiga unchalik mos emas. **Moslashtirilgan tarjimada esa yurak** orqali metaforik obraz yaratilgan, bu esa o'zbek adabiyotiga xos ifoda shaklidir. Shu bilan birga, bu tarz hissiy samimiylilikni oshiradi va milliy ruhga yaqinlashtiradi.

3. Inglizcha: "The lonely night whispered fears."

• **Oddiy tarjima:** "Yolg'iz tun qo'rquvni pichirladi."

• **Moslashtirilgan tarjima:** "Yolg'izlik tuni yurakka qo'rquv solardi."

Tahlil: Bu misolda epitet ("*lonely*") va metafora ("*whispered fears*") murakkab badiiy tuzilmani tashkil qiladi. "Yolg'iz tun" iborasi to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilingan holatda stilistik jihatdan oddiy ko'rinadi, lekin "*pichirladi*" fe'li obrazni saqlashga urinadi. Ammo bu holatda grammatik yaqinlik saqlansa-da, emotsional intensivlik to'liq uzatilmagan.

Moslashtirilgan tarjimada "*yolg'izlik tuni*" degan ibora epitetni synecdoche vositasi orqali kuchaytiradi (yolg'izlik → tunning holati), "*yurakka qo'rquv solardi*" esa poetik va psixologik darajada o'quvchiga ta'sir qiladigan ifodadir. Bu tarjimada **semantik kengaytirish** va **stilistik kompensatsiya** usullaridan foydalangan holda emotsional yuklama kuchaytirilgan.

• Har bir misolda oddiy tarjima literal yondashuvga asoslangan bo'lib, epitetlarning **konnotativ va estetik funksiyasi** sezilarli darajada zaiflashadi.

• Moslashtirilgan tarjimalarda **kontekstual moslik, madaniy idrok, va poetik tasvir vositalari** orqali epitetlar yanada jonli, tabiiy va hissiy jihatdan kuchli ifodalanadi.

• Bunday tarjimalarda literal ekvivalentdan ko'ra, **funksional va emotsional tenglama** usuli ko'proq natija beradi. Shu yondashuvlar, tarjimonning madaniy tafakkurini va badiiy didini namoyon etadi.

Xulosa

Emotsional yuklama beruvchi epitetlar tarjimada eng nozik va murakkab stilistik elementlardan biridir. Ularni samarali tarjima qilish uchun tarjimon nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik va estetik hisni ham puxta egallashi lozim. Literal tarjima ko‘pincha badiiy kuch va emotsional ohangni yo‘qotadi. Shuning uchun kontekstual moslashtirish, stilistik kompensatsiya va madaniy izohlash kabi yondashuvlar epitetlarni tarjima qilishda asosiy strategiyalar sifatida qaralishi lozim. Epitetlarni muvaffaqiyatli tarjima qilish orqali nafaqat mazmun, balki badiiy estetik ta’sir ham saqlab qolinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Baker, M. (2011). *In other words: A coursebook on translation* (2nd ed.). Routledge.
2. Crystal, D. (2010). *The Cambridge encyclopedia of language* (3rd ed.). Cambridge University Press.
3. Ghazal, A. (2008). Translating stylistic devices: Problems and solutions. *Journal of Translation Studies*, 10(1), 45–60.
4. Hatim, B., & Mason, I. (1990). *Discourse and the translator*. Longman.
5. Holmes, J. (2001). *An introduction to sociolinguistics* (2nd ed.). Longman.
6. Lakoff, R. (1975). *Language and woman’s place*. Harper & Row.
7. Newmark, P. (1988). *A textbook of translation*. Prentice Hall.
8. Nida, E. A. (1964). *Toward a science of translating: With special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. Brill.
9. Qodiriy, A. (1926). *O‘tkan kunlar*. Toshkent: G‘afur G‘ulom NMIU.
10. Sadiqova, G. (2017). Gender linguistics in Uzbek language. *Filologiya fanlari jurnali*, 3(2), 57–62.
11. Savitskaya, N. A. (2012). *Stilistika i perevod* [Stylistics and translation]. Minsk: BGU.
12. Vinogradov, V. S. (2006). *Vvedenie v perevodovedenie* [Introduction to translation studies]. Moskva: Akademiya.